

Vaiguvos apylinkių proistorė

Mykolas Michelbertas

Vilniaus universitetas

Apie seniausią Váiguvos apylinkių praeitį byloja įvairūs archeologijos paminklai. Šie paminklai pradėti tirti dar XIX a. pabaigoje. Vienas pirmųjų Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklų tyrėjų buvo Tadas Daugirdas. Vilniaus universiteto rankraštyne saugomas T. Daugirdo „Archeologinių tyrinėjimų dienoraštis“¹, kuriame jis aprašo savo lankymąsi Tolišiuose 1884 m. birželio 24 d., kada ieškojo ten esančio kapinyno. T. Daugirdas kalvelėje, esančioje tarp Vaiguvos dvaro, Tolišių ir Pagiraičių (Pogirajcie), aptiko juodos, peleningos žemės plotą ir jo paviršiuje surinko 33 keramikos šukes (dalis jų – ornamentuotos) ir 10 žalvarinių dirbinių fragmentų. Tarp pastarųjų buvo žalvarinis žiedas, įvija, smulkių daiktų gabaliukai. Kaip nurodo T. Daugirdas, ant žalvarinių dirbinių paviršiaus buvo matyti ugnies pėdsakų. Rankraštyje yra nuoroda į lentelę, kurioje, matyt, aptikti daiktai buvo autoriaus nupiešti. Deja, jokių lentelių prie rankraščio nėra.

Tolišių kapinyną T. Daugirdui parodė kartu su juo lankęsis Poplavskis, kuris jaunystėje šioje vietoje kasinėjo ir atkasė mirusiojo griaučius. Anot Poplavskio, ant griaučių buvo grandinė (łancuch) ir žiedai. Grandinės Poplavskis neėmė iš baimės, tačiau žiedus paėmė, bet jie vėliau kažkur prapuolė. Deja, savo kasinėtą vietą jis T. Daugirdui jau nebegalėjo nurodyti.

Sprendžiant iš šio T. Daugirdo rankraščio, Tolišiuose galėjo būti vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas su degintiniais kapais ir galbūt kito laikotarpio kapinynas su griautiniais kapais.

Vėliau duomenis apie Tolišių laidojimo paminklus ir kai kuriuos kitus Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklus „Kauno gubernijos archeologijos žemėlapyje“ pateikė Fiodoras Pokrovskis². Vaiguvos apylinkių paminklais domėjosi ir lenkų antropologas, sociologas ir archeologas Liudvikas Kšywickis (Krzywicki), vienas žymiausių Lietuvos piliakalnių tyrėjų iki Pirmojo pasaulinio karo. Jis nurodo, kad žemaičiai labai gerbia piliakalnius, arba kaip jis girdėjęs Vaiguvos apylinkėse, „*sukastus kalnus*“ („skopowe góry“)³. Duomenis apie kai kuriuos Vaiguvos apylinkių piliakalnius L. Kšywickiui yra pateikęs Povilas Višinskis. 1901 m. spalio 25 d. laiške L. Kšywickiui jis aprašė Pāpilalio piliakalnį, nurodydamas šio paminklo matmenis⁴. Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklus darbe „Lietuvos archeologijos medžiaga“ mini Petras Tarasenska. Jis nurodo, kad Vaiguvos miestelyje yra piliakalnis, aptikta Romos monetų⁵. Kadangi pačioje Vaiguvoje piliakalnio nėra, greičiausiai P. Tarasenska turėjo galvoje kurį nors apylinkių piliakalnį. Duomenis apie Romos monetų radinį jis greičiausiai paėmė iš Mykolo Brenšteino (M. E. Brensztein) nedidelės publikacijos lenkų mokslinėje spaudoje⁶. Romos monetos buvo priva-

¹ Dowgird T. Dziennik badań archeologicznych, *VU Rankraštynas*, f. 1-397, p. 55–58.

² Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 70–71.

³ Krzywicki L. *Żmudź starożytna*, Warszawa, 1906, p. 12.

⁴ Višinskis P. *Raštai*, Vilnius, 1964, p. 398–399.

⁵ Tarasenska P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 254.

⁶ B(rensztein) M. E. *Monety rzymskie na Żmudzi*, *Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne*, Kraków, 1898, 3, p. 267–268.

čiame M. Brenšteino rinkinyje. P. Tarasenka taip pat mini akmens amžiaus stovyklą Jūdikiuose, Kilónių–Pāpilalio piliakalnį, Tolišių kapinyną⁷. Reikia pažymėti, kad iki Antrojo pasaulinio karo ir vėliau į stambiausius Lietuvos muziejus yra patekę nemaža archeologinių dirbinių iš sistemingai netyrinėtų Vaiguvos apylinkių paminklų. Antai dabartiniame Vytauto Didžiojo karo muziejuje, Archeologijos skyriuje, saugomi daiktai iš Tolišių⁸, Vaiguvos⁹, Pāpilalio¹⁰, Šiaulių „Aušros“ muziejuje daiktai iš Tolišių¹¹ ir Dimgailių¹². Dalis šių daiktų yra minima Hari Mooros, Jono Puzino, Onos Kuncienės darbuose¹³, kai kurie apylinkių paminklai – apibendrinamose Lietuvos archeologijos knygose¹⁴.

Po Antrojo pasaulinio karo ilgą laiką dėmesio Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklams nebuvo skiriama. Tik 1967 m. kai kuriuos paminklus aplankė tuometinio LSSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus žvalgomoji ekspedicija, vadovaujama dr. Adolfo Tautavičiaus.

1972 m. LSSR Kultūros ministerijos buvo patvirtintas respublikinės ir vietinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašas. Į jį kaip respublikinės reikšmės paminklai buvo įtraukti Pāpilalio piliakalnis ir greta buvęs kapinynas, Tolišių kaime laidojimo paminklai; vietinės reikšmės paminklais buvo paskelbti Gailaičių, Perkūniškės ir Pikelių senkapiai, Švėtriškės pilkapiai¹⁵. Deja, sudarant sąrašą, ne visi minimi paminklai buvo aplankyti. Antai nebuvo patikrinti seni duomenys apie Švėtriškėje esančius ar buvusius pilkapius, o Akmenių kaimo senkapis su VI–VIII a. radiniais nurodytas esąs prie kelio Žaiginys–Šiluva(!). Matyt, pastaruoju atveju Akmenių vietovė buvo sumaišyta su Akmėnės kaimo laidojimo paminklais, buvusiais Raseinių rajone, Šiluvos apylinkėje.

Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklai nuosekliau tirti buvo pradėti 1967 m. vasarą, kada Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus ekspedicija, vadovaujama šių eilučių autoriaus, pradėjo Akmenių pilkapyno tyrimus. Per du tyrimų sezonus 1967–1968 m. buvo ištirti visi penki Akmenių kapinaitėse buvę pilkapiai ir du Perkūniškės pilkapiai. Rasta labai daug naujos medžiagos apie šio Žemaitijos regiono laidoseną II–V a. Šių paminklų tyrimų medžiaga yra paskelbta¹⁶. Tiesa, iki Antrojo pasaulinio karo Akmenių pilkapiai buvo Krāžių valsčiuje, Vaiguvos valsčiui tikriausiai priklausė tik Perkūniškės pilkapynas.

Buvo tęsiamas ir Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklų žvalgymas. 1989 m. Mokslinės metodinės paminklų apsaugos tarybos archeologai aplankė Perkūniškės pilkapyną, kai kuriuos kitus objektus, o suartame Dimgailių kapinyne (šiuo metu Kelmės seniūnija, buv. Vaiguvos valsčius) aptiko įvairių dirbinių¹⁷.

⁷ Tarasenka P. *Min. veik.*, p. 144, 156, 249.

⁸ Inv. Nr. 694:1,2; 1692:1–18.

⁹ Inv. Nr. 870:1–3.

¹⁰ Inv. Nr. 931:1–14.

¹¹ Inv. Nr. 657, 658, 1142–1147.

¹² Inv. Nr. AL 6:3 ir kt.

¹³ Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.*, Tartu, 1938, t. 2, p. 292, 315; Puzinas J. Dvigubas IV amž. kapas, surastas Veršvuose, *Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis*, Kaunas, 1941, t. 1, p. 36–37; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais, *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p. 242.

¹⁴ Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. *Lietuvos archeologijos bruožai*, Vilnius, 1961, p. 534, nr. 61, p. 553; nr. 70, p. 555; nr. 111; Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII a.*, Vilnius, 1970, p. 284, nr. 89, p. 289, nr. 136.

¹⁵ Žr. *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973, p. 129, nr. 426, 427, 429; p. 242, nr. 400, 401, 402, 403.

¹⁶ Michelbertas M. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*, Vilnius, 2006. Ten nurodyta ir ankstyvesnė literatūra.

¹⁷ Dakanis B. Kelmės rajono archeologijos paminklų žvalgymas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 183–187.

1999 m. Kultūros vertybių apsaugos departamento Kultūros paveldo centro archeologai vykdė žvalgomouosius spėjamos Perkūniškės kapinyno tyrinėjimus¹⁸. Buvo aptikti 3 nedegintų žmonių kapai, tyrėjų datuojami II tūkst. po Kr. I puse.

2004 m. archeologas Bronius Dakanis iškasė 8,8 m² plotą Kalniškių piliakalnyje, kuris anksčiau nebuvo žinomas. Jame aptikta I tūkst. po Kr. I pusės dirbinių¹⁹.

Baigiant Vaiguvos apylinkių archeologijos paminklų tyrimų apžvalgą, reikia pažymėti, kad paminklai ir radiniai minimi „Lietuvos TSR archeologijos atlase“²⁰, „Lietuvos piliakalnių atlase“²¹. Senųjų šventviečių – kulto paminklų apžvalgą yra pateikę Eduardas Šturms²² ir pastaraisiais metais – Vyktas Vaitkevičius²³.

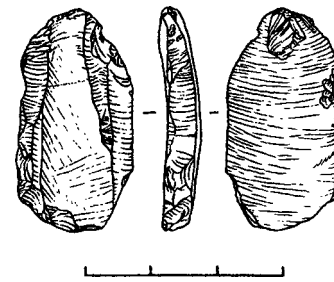
Tirtieji paminklai ir atsitiktiniai radiniai leidžia kalbėti apie seniausią Vaiguvos apylinkių istoriją, jų apgyvendinimą atskirais laikotarpiais. Pirmiausia kyla klausimas – kada Vaiguvos apylinkėse pasirodė pirmieji gyventojai?

Pirmųjų žmonių pėdsakų kol kas yra nedaug. 2007 m. vasarą, žvalgant kai kuriuos piliakalnius, šių eilučių autorius prie Kalniškių piliakalnio aptiko titnaginį dirbinį (1 pav.). Akmens amžiaus specialisto dr. Egidijaus Šatavičiaus nuomone, tai galinis gremžtukas, padarytas iš skeltės, nuskeltos nuo dvigalio skaldytinio²⁴. Dirbinį galima datuoti vėlyvojo paleolito (senojo akmens amžiaus) laikotarpiu ir skirti Svidrų arba Arensburgo kultūroms. Geologinis datavimas – vėlyvasis driasas. Vėlyvasis paleolitas Lietuvoje datuojamas XI–IX tūkst.

prieš Kr. Lietuvoje vadinamosios Arensburgo kultūros gyvenviečių ir pavienių daiktų aptikta 40 radaviečių, Svidrų kultūrai galima skirti apie 140 gyvenviečių ir pavienių dirbinių radaviečių²⁵. Svidrų kultūra datuojama nuo 8 800 iki 7 800 m. pr. Kr. Minėtų kultūrų gyventojų pagrindinis verslas buvo medžioklė. Gremžtukai buvo naudojami kailiams, odai ir kitoms minkštoms medžiagoms išdirbti.

Šiuo metu sunku atsakyti į klausimą, ar dabartinės Vaiguvos apylinkėse buvo vėlyvojo paleolito gyvenviečių, tačiau nereikia abejoti, kad to laikotarpio žmonės čia lankydavosi. Tą rodo Kalniškių titnaginį gremžtukas.

Archeologijos literatūroje minima akmens amžiaus stovykla Jūdikiuose. Ją mini Petras Tarasienka²⁶, Rimutė Rimantienė²⁷. Pastaroji nurodo stovyklą buvus Ventės krante. Atrodo, čia yra kažkoks nesusipratimas, nes Jūdikių kaimas nė-

1 pav. Kalniškiai. Titnaginį gremžtukas

¹⁸ Baubonis Z., Dakanis B. Perkūniškės kapinyno tyrinėjimai 1999 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 247–248.

¹⁹ Dakanis B. Kalniškių piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*, Vilnius, 2006, p. 31.

²⁰ Akmens ir žalvario amžiaus paminklai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, p. 391, nr. 91; Piliakalniai, *ten pat*, Vilnius, 1975, p. 126, nr. 532; I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, *ten pat*, Vilnius, 1977, p. 37, nr. 142, p. 82, nr. 487, p. 88, nr. 530, p. 114, nr. 730; I–XIII a. radiniai, *ten pat*, Vilnius, 1978, p. 12, 15, 18, 20, 35, 36, 39, 51, 54, 56, 63, 65, 71, 74, 105, 115, 116, 131, 134.

²¹ Baubonis Z., Zabiela G. *Lietuvos piliakalnių atlasas*, Vilnius, 2005, t. 1, p. 384–385, 388–389.

²² Šturms E. Die Alkstätten in Litauen, *Contributions of Baltic University*, Hamburg, 1946, nr. 3, p. 7, 17, 23.

²³ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 449, 457, 477, 493–496.

²⁴ Nuoširdžiai dėkoju dr. E. Šatavičiui už konsultacijas.

²⁵ Šatavičius E. Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų periodizacija, *Archaeologia Lituana*, Vilnius, 2005, t. 6, p. 75.

²⁶ Tarasienka P. *Min. veik.*, p. 144.

²⁷ Rimantienė R. Akmens amžiaus paminklai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, p. 39, nr. 91.

2 pav. Kalniškių piliakalnis. 2007 m. Autoriaus nuotr.

ra prie Ventos. R. Rimantienės nuoroda į Konstantino Gukovskio darbą nėra tiksli, nes K. Gukovskis mini tik Baciaičių stovyklą, kuri yra prie Ventos, bet dabartinėje Kūrtuvėnų apylinkėje (Šiaulių r.)²⁸. Vis dėlto stovyklos prie Ventos, esančios į šiaurę nuo Vaiguvos apylinkių, rodytų, kad neolito (naujojo akmens amžiaus) laikotarpio (IV tūkst.–II tūkst. prieš Kr. vidurys) žmonės galėjo būti įsikūrę ir prie Vaiguvos.

Labai trūksta duomenų apie Vaiguvos apylinkių gyventojus bronzos ir ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpiais (apie 1 800 m. pr. Kr.–m. e. riba).

Bene daugiausia duomenų turime iš senojo geležies amžiaus, arba romėniškojo laikotarpio (I–IV a. po Kr.). Vaiguvos apylinkėse aptikta ir to laikotarpio gyvenviečių, ir laidojimo paminklų. Viena gyvenvietė buvo įsikūrusi Kalniškių piliakalnyje (2 pav.). Šis piliakalnis – įtvirtinta gyvenvietė – buvo įrengta atskiroje kalvoje aukštumos pakraštyje, į pietus nuo Knitūojos dešiniojo kranto slėnio. Piliakalnis turi keturkampę pailgą aikštelę, kurios dydis – 45 × 33 m. Piliakalnio šlaitai statūs, iki 10–20 m aukščio. Archeologas Bronius Dakanis 2004 m. aikštelės šiaurinėje ir pietinėje dalyje iškasė du šurfus, kurių bendras plotas 8,8 m². Aptiktas nestoras iki 20 cm kultūrinis sluoksnius, kuriame buvo vadinamosios brūkšniuotosios keramikos puodų šukių, molio tinko gabalų, ovalo formos akmeninis trintuvas²⁹. Tyrėjas piliakalnį datuoja I tūkst. po Kr. pirmąja puse. Reikia pažymėti, kad brūkšniuotoji keramika Lietuvoje gana plačiai paplitusi ankstyvajame geležies amžiuje (500 m. prieš Kr.–m. e. riba), todėl neatmestina, kad Kalniškių piliakalnis jau buvo apgyvendintas paskutiniais šimtmečiais prieš Kr.

Kur kas daugiau duomenų apie Vaiguvos apylinkių gyventojus teikia senojo geležies amžiaus laidojimo paminklai ir pavieniai to laikotarpio radiniai. Vaiguvos apylinkės senajame geležies amžiuje buvo vadinamosios Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje. Šios kultūros pilkapiai buvo paplitę ir dabartinės Pietų Latvijos teritorijoje. Iš viso pilkapių paplitimo zonoje žinoma apie 230–240 paminklų, iš jų apie 130–140

²⁸ Гукковский К. Археологические заметки, Памятная книжка Ковенской губернии на 1896 год, Ковна, 1895, с. 195.

²⁹ Dakanis B. Kalniškių piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*, p. 31; Baubonis Z., Zabiela G. *Lietuvos piliakalnių atlasas*, I, p. 384–385.

Lietuvoje ir apie 100 Latvijoje. Pilkapių kultūroje susiformavo žemaičių, žiemgalių, sėlių ir latgalių gentiniai junginiai.

Buvusiame Vaiguvos valsčiuje pilkapynai buvo Perkūniškėje ir Tolišiuose.

Perkūniškės pilkapynas yra Akmenių miško pakraštyje, apie 330 m į rytus nuo Perkūniškės vienkiemio³⁰. Pilkapynas buvo įrengtas pietiniame aukštos kalvos šlaite. 1968 m. prieš tiriant kalvoje dar buvo likę 3 pilkapių sampilai. Buvo tirti tik 2 pilkapiai (I ir II), nes trečiasis buvo labai apardytas – prikasinėta didžiulių duobių.

Visi trys pilkapiai buvo palyginti netoli vienas nuo kito. Pilkapis yra toks laidojimo paminklas, kuriame mirusieji laidojami ne žemėje iškastose duobėse, bet guldomi ant žemės paviršiaus ir virš jų supilamas žemių sampilas. Taigi sampilas yra vienas pagrindinių pilkapio elementų. Perkūniškės pilkapių sampilai buvo apskriti. I pilkapio sampilo dydis – apie 10 × 10 m, II pilkapio – apie 14 × 14 m, III pilkapio – apie 10 × 10 m. Sampilų aukštis – 0,5–1,3 m. Tyrimų metu buvo nustatyta, kad pilkapių sampilai buvo supilti iš aplinkinės žemės – smėlio.

Abiejų tirtų Perkūniškės pilkapių sampilų pakraščiuose aptikta akmenų vainikų liekanų. Akmenų vainikai senovės žmonių tikėjimu buvo magiška riba, skirianti gyvųjų ir mirusiųjų pasaulį. Ji turėjusi saugoti mirusiųjų nuo įvairių piktybių dvasių. Mirusiųjų turėdavo saugoti ir būsimų pilkapių vietoje atliekamos apeigos su ugnimi. Todėl

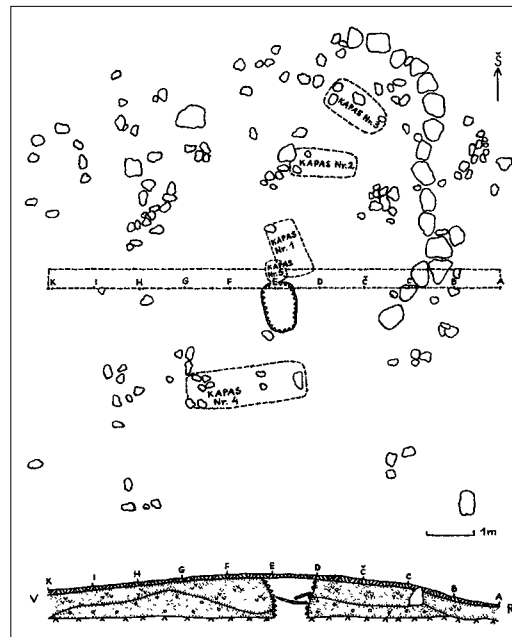
pilkapių vieta būdavo barstoma žarijomis, galbūt kūrenami nedideli laužai. Perkūniškės I ir II pilkapiuose aptikti akmenų vainikai buvo ne visai taisyklingo apskritimo formos. Jų skersmuo vidinėje pusėje buvo nuo 5,6 m iki 8,4–9,6 m. Akmenų vainikai krauti iš įvairaus dydžio akmenų, kurių stambiausi buvo 50 × 70 cm, 50 × 90 cm, 90 × 110 cm dydžio, mažesni – 20 × 20 cm, 20 × 35 cm, 35 × 40 cm ir pan. I pilkapio sampile buvo aptikta angliukų – ugnies apeigų pėdsakų.

Perkūniškės pilkapyne tik I pilkapyje aptikta kapų. II pilkapis buvo suardytas, jame rasta tik pavienių daiktų.

I pilkapyje aptikti 5 nedegintų mirusiųjų kapai (3 pav.). Mirusieji laidoti tiek sampilo centre, tiek jo pakraščiuose, netoli akmenų vainiko, 0,45–1 m gylyje nuo sampilo viršaus. Karstų pėdsakų nepastebėta. Tačiau beveik visuose kapuose mirusiųjų galvūgalyje ir kojūgalyje aptikta po kelis akmenis, kurie galėjo paremti skobtinių karstų dug-

3 pav. Perkūniškė.

I pilkapio planas

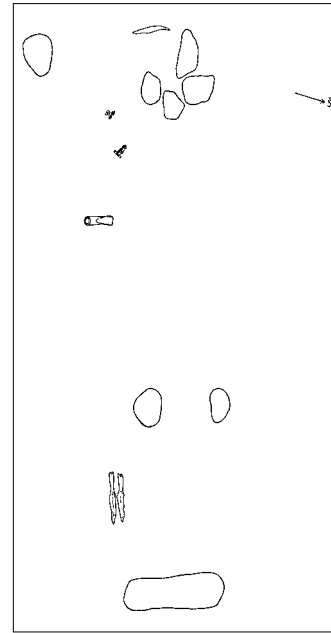
³⁰ Išsamūs duomenys apie Perkūniškės pilkapius paskelbti minėtoje autoriaus monografijoje. Žr. Michelbertas M. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*, Vilnius, 2006. Pilkapyno radiniai saugomi Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriuje, inv. nr. AR 489:1–16.

nus (4 pav.). 4-ojo kapo kontūrų žemėje ilgis – 2,5 m, plotis – 0,5 m. Tai primena skobtinio karsto matmenis.

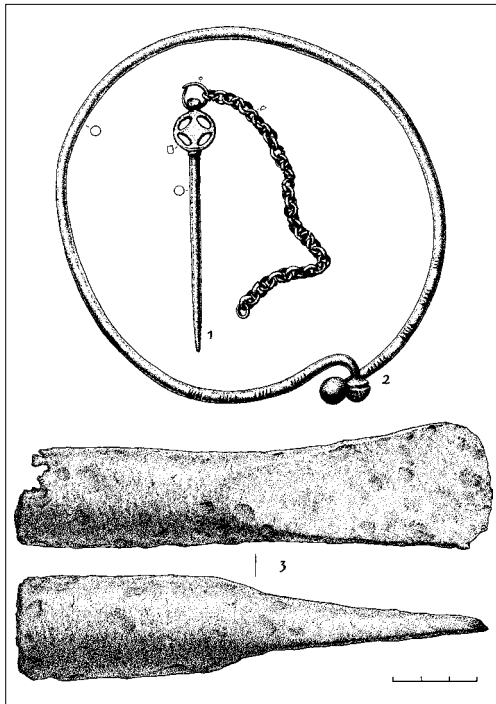
Mirusiųjų griaučiai labai blogai išlikę. Aptikta tik dantų, kitų kaukolės kaulų fragmentų. Trys kapai priklausė vyrams, du – vaikams. Vyrus stengtasi laidoti galvomis į šiaurę ir vakarus, vaikus – į šiaurę ir rytus.

Tikint pomirtiniu gyvenimu, mirusiesiems dėtos įkapės. Visuose vyrų kapuose aptikti geležiniai įmoviniai kirviai (5:3, 6:1 pav.), kurie dėti mirusiųjų galvos arba juosmens srityje. Iš kitų darbo įrankių vyro 4-ajame kape aptiktas peilis lenkta nugarėle (6:5 pav.), buvęs mirusiojo galvūgalyje. Tame pačiame kape kojūgalyje aptikti 2 geležiniai įmoviniai ietigaliai (6:2,3 pav.), taigi mirusiajam į kapą dėtos dvi ietys. Vyrų kapuose rasta ir žalvarinių papuošalų. Tai antkaklė buoželiniais galais (3-iasis k.; 5:2 pav.), labai profiliuota segė (4-asis k.; 6:4 pav.), ratelinis smeigtukas (3-iasis k.; 5:1 pav.).

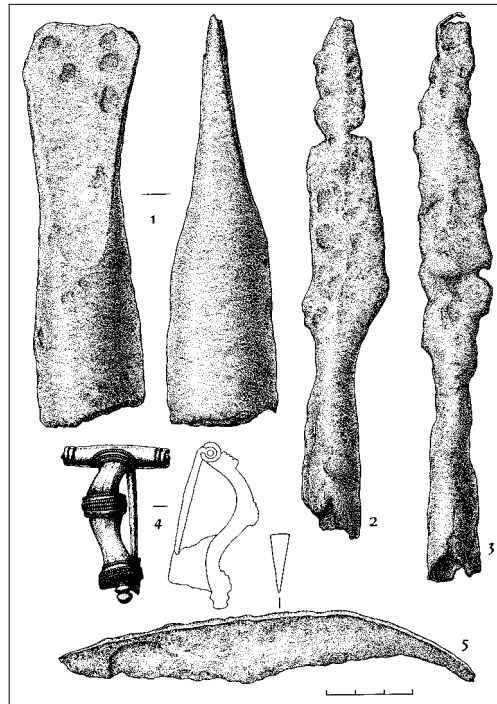
Vaikų kapuose rasta darbo įrankių. Tai geležiniai peilis ir yla, padėti mirusios mergaitės kojūgalyje (2-asis k.). Žalvarinius vaikų papuošalus sudaro ant-

4 pav. Perkūniškė. I pilkapis, 4-asis kapas

5 pav. Perkūniškė. I pilkapis, 3-iasis kapas.
1 – ratelinis smeigtukas, 2 – antkaklė buoželiniais galais, 3 – įmovinis kirvis.
1, 2 – žalvaris, 3 – geležis

6 pav. Perkūniškė. I pilkapis, 4-asis kapas.
1 – įmovinis kirvis, 2, 3 – įmoviniai ietigaliai, 4 – labai profiliuota segė, 5 – peilis lenkta nugarėle. 1–3, 5 – geležis, 4 – žalvaris

kaklė buoželiniais galais, segė trikampe kojele (5-asis k.; 7:1,2 pav.) ir kaklo apvara iš karolių bei pusbėnulių pavidalo kabučio (2-asis k.).

I pilkapyje atsitiktinai rasta žalvarinė keturkampio pjūvio apyrankė suapvalintais galais (7:3 pav.).

Kaip minėta, II Perkūniškės pilkapis buvo suardytas. Jame rastas žalvarinis ritinis smeigtukas ir lipdytų puodų šukių.

Pilkapyje aptikti papuošalai leidžia datuoti atskirus kapus ir pilkapius. Didesnė dalis papuošalų (antkaklės buoželiniais galais, labai profiliuota segė, segė trikampe kojele, keturkampio pjūvio apyrankė suapvalintais galais) datuojami iš esmės II a. antrąja puse, t. y. apie 150–200 m. Ankstyvesnis yra ritinis smeigtukas, šiek tiek vėlyvesnė – karolių apvara. Taigi iširtos Perkūniškės pilkapyje dalies chronologija – II a.–III a. pradžia.

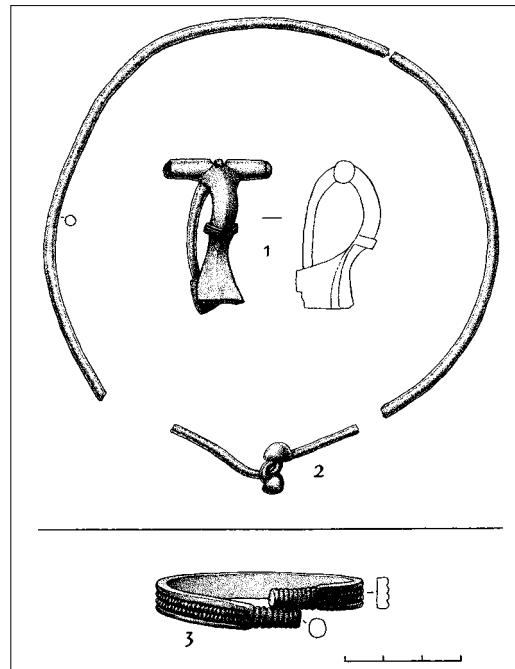
Kadangi iširtų pilkapių ir kapų skaičius nedidelis, sunku kalbėti apie bendruomenę, palikusia šį paminklą. Atrodo, kad pilkapyje buvo įkurtas arti gyvenvietės. Tą rodo II pilkapije aptiktos puodų šukės. I pilkapije tyrimai parodė, kad viename pilkapyje būdavo laidojami keli žmonės. Jame aptikti 5 kapai, tačiau kaip rodo atsitiktinis radinys, kapų skaičius galėjo būti didesnis.

Aptikti papuošalai leidžia iš dalies pažvelgti į Perkūniškės gyventojų nešioseną. Tiek vyrai, tiek vaikai nešiojo antkakles, drabužius puošdavo ir susisegdavo segėmis ir smeigtukais. Mergaitės nešiojo kaklo apvaras iš karolių ir kabučių.

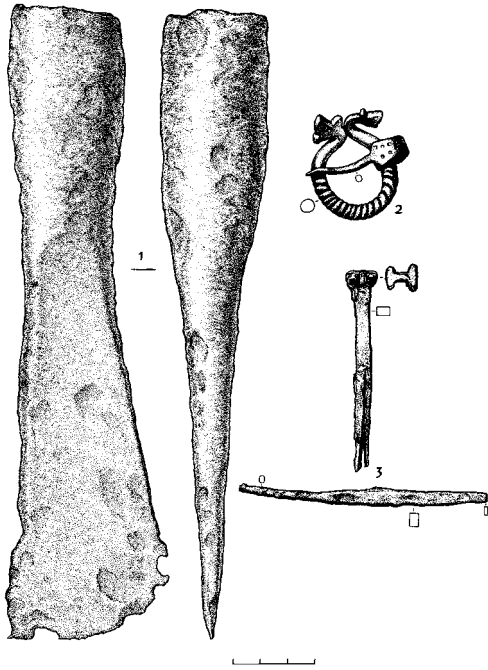
Nereikėtų abejoti, kad didesnė dalis papuošalų pagaminti vietos meistrų. Kai kurie papuošalai yra analogiški Akmenių pilkapiuose, esančiuose per 1 km į pietus nuo surastų papuošalų. Galimas daktas, kad Perkūniškės ir Akmenių bendruomenės aptarnavo tas pats meistras juvelyras.

Perkūniškėje rasti ginklai ir darbo įrankiai rodo, kad kai kurie bendruomenės nariai būdavo ginkluoti dviem ietimis. Ginklų funkcijas galėjo atlikti ir įmoniniai kirviai.

Kaip minėta, senojo geležies amžiaus pilkapyje yra buvęs Tolišiuose, kaimo šiaurinėje dalyje. Šis pilkapyje buvo suardytas, tik pavieniai daiktai pateko į muziejus. Atrodo, dalis daiktų į muziejus pateko kaip daiktai iš Vaiguvos. Tarp Tolišiuose rastų daiktų yra geležiniai įmoniniai kirviai (8:1 pav.), žalvarinės antkaklės kūginiais (9:2 pav.), dėželiniais (9:3 pav.) ir šaukštiniais (10:4 pav.) galais, žalvarinis ritinis smeigtukas (9:1 pav.), žalvarinė keturkampė diržo sagtis su ažūrinio apkalu (10:3 pav.). Šie daiktai rodo, kad Tolišių pilkapyje buvo suardyti bent 3–4 senojo

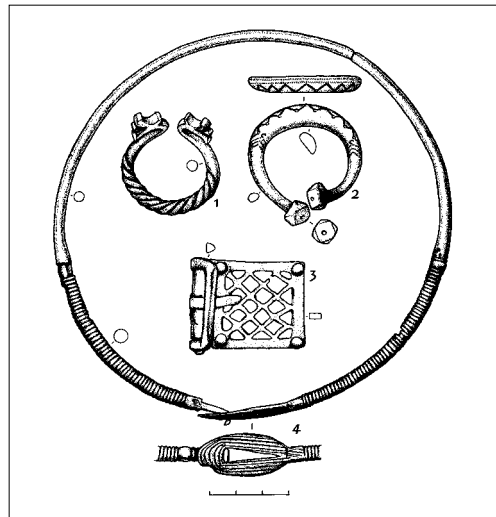
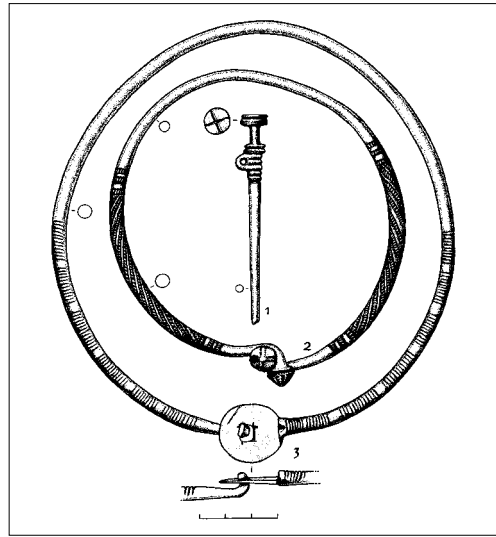
7 pav. Perkūniškė. I pilkapis, 5-asis kapas.
1 – segė trikampe kojele, 2 – antkaklė buoželiniais galais. Atsitiktinis radinys. 3 – keturkampio pjūvio apyrankė suapvalintais galais. 1–3 – žalvaris

8 pav. Tolišiai. Atsitiktiniai radiniai:
1 – įmovinis kirvis, 2 – pasaginė segė,
3 – svarstyklių liekanos. 1 – geležis,
2, 3 – žalvaris

geležies amžiaus vyrų ir moterų kapai. Antkaklės kūginiais galais labiausiai nešiotos III a. viduryje–antrojoje pusėje, dėželinės antkaklės – III a., šaukštinės antkaklės – nuo III a. pabaigos iki V a. pradžios. Ritinį smeigtuką reikia datuoti II a. Sunku tiksliau datuoti diržo sagtį. Vis dėlto, remiantis analogijomis vakarinių baltų žemėse bei Pševorsko kultūroje³¹, Tolišių sagtį galima datuoti II a.–III a. pradžia.

Prie šių daiktų galima pridėti žalvarinę juostinę išgaubtą apyrankę (Vaiguva; 11 pav.) ir 3 romėniškas monetas (Vaiguva), tarp kurių buvo Faustinos I (mirusi 141 m.) pomirtinio kalimo sestercijus. Apyrankę galima datuoti II a. Tai tipiškas Vakarų Lietuvos pajūrio meistrų gaminys. Taigi Tolišių bendruomenė palaikė ryšius su Lietuvos pajūrio gyventojais, per kuriuos, matyt, į šią Žemaitijos sritį pateko ir Romos monetas.

9 pav. Tolišiai. Atsitiktiniai radiniai:
1 – ritinis smeigtukas, 2 – antkaklė kūginiais galais, 3 – antkaklė dėželiniais galais. 1–3 – žalvaris

10 pav. Tolišiai. Atsitiktiniai radiniai:
1, 2 – pasaginės segės, 3 – diržo sagtis su apkalu, 4 – šaukštinė antkaklė.
1–4 – žalvaris

³¹Madyda R. Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim, *Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne*, Warszawa, 1977, t. 4, p. 373–375.

Aptiktų daiktų chronologija rodo, kad Tolišiuose pilkapynas buvo suardytas apie II–IV amžių.

Iš kitų Vaiguvos apylinkių senojo geležies amžiaus radinių galima paminėti Norkiuosė aptiktą žalvarinę laiptelinę segę ir Dimgailiuose rastą mėlyno stiklo disko pavidalo karoliuką. Norkiuose kol kas nežinomas joks paminklas, Dimgailiuose yra ardomas kapinynas. Laiptelinę segę galima datuoti III a., o stiklo karolis rodo, kad Vaiguvos apylinkės pasiekdavo ir ši romėniškojo importo rūšis.

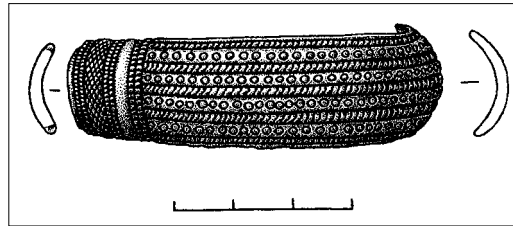
Apibendrinant senojo geležies amžiaus paminklų tyrimų duomenis, galima teigti, jog I–IV a. Vaiguvos apylinkės buvo tankiai apgyvendintos.

Greičiausiai panašus apgyvendinimo tinklas išliko ir viduriniame geležies amžiuje (V–VIII–IX a.). Matyt, tuo laikotarpiu žmonės toliau gyveno Tolišiuose ir laidojo savo mirusiuosius greta esančiame kapinyne. Viduriniojo geležies amžiaus pradžioje Žemaitijoje išnyko paprotys mirusiuosius laidoti pilkapiuose. Mirusieji toliau laidojami nedeginti, tačiau kiekvienam iškasama atskira duobė. Papročių pasikeitimą gerai rodo gretimi Perkūniškei Akmenių pilkapiai, kur dar viename pilkapyje aptiktas V a. kapas, o šalia kito pilkapio mirusysis jau laidotas atskiroje duobėje.

V–VI amžiai yra vadinami tautų kraustymosi laikotarpiu, kada hunų ir kitų klajoklių gentys veržėsi į Centrinę Europą. Pavoju juto ir Lietuvoje gyvenančios baltų gentys. Tai byloja V–VI a. vyrų kapuose pagausėjęs ginklų kiekis, vis labiau įtvirtinami piliakalniai. Turtingų vyrų kapų su ginklais (ietigaliais, kovos peiliais ir kt.) aptikta Paprūdžiuosė (Kelmės seniūnija). Deja, iš buvusio Vaiguvos valsčiaus labai trūksta duomenų nušviesti šio regiono gyventojų materialinei ir dvasinei kultūrai viduriniajame geležies amžiuje.

Galima spėti, kad viduriniajame geležies amžiuje buvo apgyvendintas Papilalio piliakalnis ir jame jau buvo atlikti pirmieji fortifikacijos darbai.

Šiek tiek daugiau archeologijos radinių turime iš vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpio (IX–XII–XIII a.). Tarp vėlyvojo geležies amžiaus Vaiguvos apylinkių gyvenviečių pirmiausia reikia paminėti Papilalio piliakalnį (12 pav.)³². Kaip minėta, piliakalnis galėjo būti gyvenamas jau ankstyvesniu laikotarpiu. Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje, buvusio Piliės ežero (dab. pelkės) šiaurės vakariniame pakraštyje. Iš rytų ir pietų piliakalnį juosia pelkė, iš pietvakarių – bevardžio upelio slėnis. Aikštelė yra 42 m ilgio ir 30 m pločio, kurios šiaurinėje dalyje yra 28 m ilgio ir 1,3 m aukščio nuo aikštelės pusės pylimas. Piliakalnio šiaurės–šiaurės rytų papėdėje yra 15 m pločio ir 1 m gylio griovys. Piliakalnio šlaitai statūs, 5–11 m aukščio. Taigi matyti, kad piliakalnis buvo gerai įtvirtintas ir jame tikriausiai stovėjo medinė pilis. Kol kas piliakalnis netyrinėtas. Galima tik paminėti, kad aikštelėje tamsi, juoda žemė – kultūrinio sluoksnio pėdsakai.

11 pav. Vaiguva–Tolišiai. Atsitiktinis radinys. Išgaubta juostinė apyrankė. Žalvaris

I. Maciukaitės
piešiniai

³² Lietuvos TSR archeologijos atlasas, II, p. 126, nr. 532; Baubonis Z., Zabiela G. Lietuvos piliakalnių atlasas, I, p. 388–389.

12 pav. Papilalio piliakalnis. 2007 m. Autoriaus nuotr.

Šio piliakalnio gyventojai savo mirusiuosius laidojo netoliese, nes Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriuje saugoma keliolika daiktų su nuoroda, kad jie rasti kapinyne paviršiuje. Deja, nei tikslesnės radimo aplinkybės, nei tiksli kapinyne vieta nežinoma. Tarp kapinyne aptiktų daiktų yra žalvariniai įvijiniai žiedai, žalvarinės pasaginės segės cilindriniais, daugiakampiais ir gyvuliniais galais, žalvarinė apyrankė smailėjančiais galais. Ankstyvesnės yra pasaginės segės cilindriniais galais, kurios pradėtos nešioti dar VIII–IX a. Kitos segės daugiakampiais ir gyvuliniais galais labiausiai buvo paplitusios X a. pabaigoje–XI a. Apyrankę taip pat galima skirti X–XI a. Taigi aptikti papuošalai rodo, kad Papilalio kapinyne nedeginti mirusieji laidoti IX–XI a.

Mirusieji toliau buvo laidojami ir Tolišių kapinyne. Tarp patekusių į Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejų ir Šiaulių „Aušros“ muziejų įdomiausių daiktų iš Tolišių yra žalvarinės pasaginės segės gyvuliniais galais (8:2, 10:1 pav.) ir daugiakampiais galais (10:2 pav.), žalvarinių svarstyklių fragmentai (10:3 pav.). Pasaginių segių chronologija jau minėta. Žalvarinės nedidelės nešiojamos svarstyklės brangesiems metalams sverti buvo pirklių nuosavybė. Matyt, Tolišių bendruomenėje vėlyvajame geležies amžiuje būta ir pirklių. Reikia pažymėti, kad daugiausia pirklių kapų su svarstyklėmis ir svareliais žinoma iš Vakarų Lietuvos pajūrio, pavienių aptinkama ir kitoje Lietuvos teritorijos dalyje. Kapai su svarstyklėmis ir svareliais datuojami X a., ypač jų padaugėjo XI–XIII amžiais³³.

Kalbant apie Tolišių kapiną, reikia prisiminti ir Tado Daugirdo atlikus žvalgymus.

Kaip minėta, jis rado žalvarinių daiktų, ant kurių buvo ugnies pėdsakų. Todėl galima teigti, kad Tolišiuose buvo vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas, kuriame mirusieji buvo laidoti ir nedeginti, ir deginti. Kada taip ši laidosena pasikeitė, t. y. pereita prie mirusiųjų kremavimo, sunku tiksliai atsakyti. Tarp neapdegusių daiktų daugiausia pasitaiko X–XI a. dirbinių.

³³Kuncienė O. Pirkliai ir jų atributai, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1981, II, p. 51–56.

Greičiausiai mirusiųjų deginimo paprotys pradėjo išsigalėti XI a. Tą rodo kai kurių kitų šio Žemaitijos regiono kapinynų radiniai (Pāalksniai, dab. Kražių seniūnija).

Dar vienas ardomas vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas yra Dimgailiuose, kur, kaip minėta, aptikta įvairių daiktų. Tai geležinis plačiašmenis pentinis kirvis, įmovinis ietigalis, žalvariniai įvija ir žiedas, žiestos keramikos su banguotų ir tiesių lygiagrečių linijų ornamentu puodų šukės³⁴. Deja, kapinynas netyrinėtas.

Tiek vėlyvojo geležies amžiaus, tiek ankstyvesnių laikotarpių archeologijos paminklai suteikė daug vertingos informacijos apie Vaiguvos apylinkių apgyvendinimą, gyventojų buityje naudotus daiktus, amatininkų sugebėjimus, prekybos ryšius, laidoseną.

Straipsnio rankraštis gautas 2007 12 20, serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos įvertintas 2008 08 12, skelbti parengtas 2008 10 17.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Vaiguva“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Ieva Švarcaitė*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai – specializuotuose skyriuose:

1. Straipsnio santrauka ir jos vertimas į anglų kalbą.
2. Žinios apie autorių.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2008 10 20, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2008 10 21.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.

³⁴Dakanis B. *Kelmės rajono archeologinių paminklų žvalgymas*, p. 187.